

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN-HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA-KNOWLEDGE DATABASE

A. GERGELY, András

Én az vagyok, aki a nem-ők / I am, not who they are

Eredeti közlés/Original publication:

Anthropolis, 2005, 2, 2, 226-229. old.

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR – 000.000.528

Dátum/Date: 2015. július / July 19.

Az elektronikus újraközlést előkészítette

/The electronic republication prepared by:

B. WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

A. GERGELY, András: Én az vagyok, aki a nem-ők / I am, not who they are,
AHU MATT, 2015, **pp. 1–8. old.**, No. 000.000.528, <http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

Közkönyvtárakban / In public libraries

Megjegyzés / Note:

ellenőrzött és szerkesztett szöveg / controlled and edited text

Kulcsszavak/Key words

Magyar Afrika-kutatás, könyvismertetés (*Ethnic Groups and Boundaries.*

The Social Organisation of Cultural Difference, Ed. by Fredrik Bart)

// African studies in Hungary, book review (*Ethnic Groups and Boundaries.*

The Social Organisation of Cultural Difference, Ed. by Fredrik Bart)

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS, ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMENTUM- és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES, COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/
writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages

* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free but access or downloading are subject to registration

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikanisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

ÉN AZ VAGYOK, AKI A NEM-ŐK

Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organisation of Cultural Difference, Edited by Fredrik Barth, Waveland Press, Inc., Long Grove, Illinois, 1998, 155 old.

A. Gergely András

Egy könyv, melyet harmadszázada folyamatosan hivatkoznak, olvasnak, érvényesnek tartanak. Egy tanulmány-válogatás, melyet oly kevesen olvastak ténylegesen a hazai kutatók közül is, ám rangja és híre akkora, hogy bőszen hivatkozza mindenki. Egy alapvető szakirodalmi lett szimpózium-kiadvány, amely korszakosan változtatta meg az etnikai kérdések körüli felfogásmódot, s határozta meg új irányát mindazon felfogásoknak, amelyek az etnicitás problematikáját kívánták felölelni vagy érinteni. Homályt oszlatott a lebegtetett határok fölött, bevezetett a több etnikumú társadalomszerkezet kulturális miliójébe, miközben számos karakteres térségbe invitált Norvégiától Etiópiáig, Szudántól Mexikóig, Afganisztántól Laoszig.

Fredrik Barth harmincoldalas bevezetője nemcsak egészében és részleteiben, hanem elméleti és empirikus, rendszerjelleget áttekinthető és folyékonyan határtalan természete szerint mutatta ki a társadalmi folyamatok és szerveződési módok etnikus jellegét, egyúttal azt is, miként válik azonmód mállataggá, átmenetivé, határait vesztővé mindaz, amiről oly egzaktul is lehet beszélni.

Az Etnikai csoportok... (ezután így utalok rá) mint kötet egy 1967 februárjában rendezett bergeni szociálandropológus találkozó vitanyagából formálódott. Miután a skandináv kutatók előzetes problémafelvetése és előadásvázlata körbejárt, mielőtt konferenciázni kezdtek volna, így a teoretikus vita immár érvényes kérdésekkel, egymásra utaló gesztusokkal, s végtére is olyasfajta harmonikussággal indult, amiből nem véletlenül lett korszak-meghatározó kézikönyv. S mint-hogy az öt térségi egyetemről jött etnológus csoport eredendően is a világ különféle tájain kutatta az etnicitás kérdéseit, mi sem volt csábítóbb, mint összevetni mindezt, s azt tenni „húzókérdéssé”, miként szerveződik a „polietnikus”, vagyis többféle etnikai csoportozat jelenlétéből formálódó tér, s miként alakulnak ennek határai, kölcsön-

hatásai, mintaválasztásai, konfliktusai és kiegyezései. Erre a szemléletmódokat, tapasztalatokat és okfejtéseket összegző gesztusra Barth vállalkozott, aki az *etnicitás* vitatott és sejtelmes kérdéskörét tette antropológiai súlyú kihívássá, s eközben magát az *etnikai identitást* is körülírta.

Alapjaiban lehetetlen helyzetben van a recenzens, amikor (némileg határolt terjedelemben) a százötven oldalas kötet hét előadását kívánja ismertetni. Lévén szó konferencia-szintű diskurzusról, a résztvevők (persze a tudományos érintkezés és hivatkozás normatív hatása alatt, de ebből következőleg szilárd árnyaltságú és okadatolt forrásanyagra támaszkodva) olyan ismeretlen „kistérségi” vagy lokális mélyvilágokba vezetnek be, amelyeket a mellékelt térképek nélkül még lokalizálni is alig lehet, nemhogy sajátlagos belső etnikai dimenzióikat kellő kontextusban értelmezni. Tették akkor mindezt úgy, hogy a kulcskérdések és „hívószavak”, mint stigmatizáció, mobilitás, etnikai gazdaság, integráció, kizárás és bekebelezés, dichotomizáció, határfunkciók, politikai stabilitás, legitimitás, társadalmi konfliktus (és hasonló, hosszú sorban) részletezve is csak úgy kerültek kontextusba, hogy ismertnek vették a többi előadó mondandóját, téziseit, érvelési módját és üzeneteit. Mindezen árnyaltságokat itt röviden felvillantani olyan vállalkozás lenne, mint egy-egy szentjánosbogarat definiálni a sötétben... – s ráadásul a kötet egésze épp azt a jelenséget tükrözi, ami szentjánosékat is jellemzi, hogy a fel-felpislanó fények idővel ritmussá állnak össze, s mint megannyi aprócska lampion, egy tempóban kezdenek villódzni a tájban...

A recenzens válsághelyzetét részben, sőt kifejezetten kényelmessé téve oldja föl Barth, aki az előzetes rezümék alapján már átlátta, miről és miként folyik majd a diskurzus, s a várható elméleti kereteket nemcsak elvont teóriákba foglalta, hanem a maga pastu vidéken (Pathans, Afganisztán és Nyugat-Pakisztán határán, még az ötvenes években) kezdett kutatásával illusztrálta is. Ez az önmeghatározási szinten igen markánsan megjelenő térség ugyan szétagolt (szegmentált) törzsi-települési szervezetben, központosított állami intézményrendszer nélkül egzisztál, de a területi szórtság és a körzetben vállalt különféle társadalmi szerepek–funkciók éppúgy érvényesültek az etnicitás dimenziói közt, mint (a bevezetőjében alkalmanként felsejlő példában), norvég farmerek, lapp és finn gazdálkodók kisebbségi léthelyzetében. Az analógia talán meredeknek tűnik, de ha – nem törekedvén mereven még a harminc oldalas elméleti bevezető teljes ismertetésére sem – el-

követem az a csejt, hogy saját fejezetcímei szerint tematikusan kivonatolom Barth elméleti alapvetését, akkor talán könnyen átláthatóvá válik, miként lesz a határok révén meghatározhatóvá egy etnikai csoport időben folyamatos és intézményesített szervezettsége. (Ugyanakkor pedig épp a határok ködlő jellege miatt az átjárások, kölcsönhatások, tér- és időhasználati módok nemcsak a kulturális különbségeket cövekelik körül, hanem a kultúrák köziségét is folytonossá és határolhatatlanná, változásnak kitetté teszik).

Barth gondolatmenete szerint az *etnikai csoportmeghatározások* leginkább úgy írhatóak le, mint *kultúra-függő egységek* és mint *szerveződési módok*. Az *etnikai csoporthatárok* szinte mindenütt egy *politikus társadalmi rendszer* elemei, amelyben az *identitás-szerveződés* és az *értékrendek* is az etnikai csoportok *kölcsönös függésrendje* alapján kapnak *státuszt*. Ezt természetesen körülveszik *ökológiai* nézőpontból fontos momentumok, meghatározzák történeti érvényűen ható *demográfiai perspektívák* is. Minthogy a történelem, a lokális események menete és a külső hatások-kényszerek rendszere éppoly *identitásváltási* tényezőknek kitettek, mint a belső értékrendek, a komplex (s még inkább a Barth által korábbi tanulmányokban is traktált „pluralista”) társadalmak struktúrái formalizálják és működtetik vagy akadályozzák a *kulturális határok közeledésének* vagy távolságának teljesebb rendszerét. Ezért az etnikai csoportok a társadalmi *rétegződés* komponensei is, melyet mint rendszert a *változékonyság* jellemez, s ennek okai és módja a pastuknál éppoly sokrétűek, mint a lappoknál (hogy mindjárt kollégája és szerzőtársa tanulmányára, a „Miként lesz társadalmi megbélyegzés eszközévé az etnikai identitás” című Harald Eidheim-írásra utaljón). Az etnikai csoportozatok sok esetben *kisebbségek*, megannyi helyzetben *páriák*, s szinte egyetemlegesen (legalább is a keleti univerzalisztikus vallások alapján tagolódó rendszerekben) *társadalmi perifériák szervezeti típusainak* felelnek meg. Mindezen társas és tömeg-kapcsolatokat, földrajzi és történeti dimenziókat nem a bezártság határozza meg, hanem inkább a mindenkori *kulturális érintkezések* és a *változás*. A gondolatmenet zárásaként némi áttekintést ad arról, milyenek az *etnikai csoportviszonyok* külsődleges és belső, inherens *kezelési módjai*. Konferencia-bevezetőjét pedig azzal fejezi be, hogy van még egy fölöttébb kiemelendő aspektus, melyet sem néprajzkutató, sem történész, sem politikus nem hagyhat figyelmen kívül, s antropológus még kevésbé... – ez pedig az összefüggés az etnikai csoportok és *kulturális fejlődés* kérdéseiben.

Barth okfejtése egy (ma már igen egyszerűnek, tézis-szerűnek tűnő) képletre épül, melyet a hatvanas évek angolszász (leginkább brit) szociálintropológiai irányzatának részbeni kritikájára hangol; a meghatározónak tartott strukturalista–funkcionalista gondolati hagyománnyal szemben úgy véli, hogy minden egyedek nem egy „adott” kultúra normáinak és értékeinek így-úgy meghatározott „hordozói”, hanem szerinte az egyénnek épp aktív társadalmi tényezőként kell figyelembe venni percepcióit és célorientált döntéshozó képességét, önmeghatározását és viszonyát ahhoz, ami külső történés (vagyis amit kívülről, de őt is érintően döntenek el). Úgy véli: az etnicitás nem valamely változ(tat)hatatlan kulturális jellemzők halmaza, amelyben minden egyes egyén névvel vagy funkcióval azonosítható lenne, s ezáltal köréje határt lehetne formálni; hanem épp úgy jön létre az etnicitás mint létállapot, hogy magát a társas teret határoló láthatatlan mezőket lépi át a legtöbb jellegadó cselekvés. Ez a tranzakcionista alapképlet arra épül, hogy a jelentéses (szabott, alkotott, elfogadott, elutasított) etnikai határok minduntalan átjárhatók, ámde minden kívülről befelé és fölülről lefelé (vagy fordítva) zajló hatás interakciót eredményez, s épp a hovatarozás vagy azonosulás vállalt tere alkotja magát a határt. Számításba veszi azt is, hogy ezáltal a hétköznapi értelemben vett távolmaradás vagy csatlakozás szabályai és hatásai karakteresen képesek változni is. Barth az ekként „újraírt”, „átbeszél”, „hullámtermészetű” alapján áradás és apály dimenziói közt terjengő változást folyamatot tekinti eseménysorozat-értékű történelemnek, amely nem az egyéneken kívüli sodrást eredményezi, hanem kölcsönkapcsolatot, s ebben a szabályosságot átélő, elfogadó, kiterjedéseit kezelni tudó személyiség mindig egy szélesebb horizonttal, földrajzi és kulturális értelemben egyaránt vett kiterjedéssel kerül kapcsolatba. Itt fogalmazódik meg nemcsak a kívülálló nézőpontja, amely „etnikai csoportként” definiál valamit, anélkül, hogy köze lenne hozzá vagy részese lenne a definiált komplexitásnak, hanem a belülálló álláspontja is, amely számára ugyancsak korlátos lenne, ha a közösség, etnikai kultúra vagy térségi kiterjedés kizárólag belső dimenzióit venné figyelembe, szinte elutasítva mindama külső hatást, amelytől végtére is mégsem lehet független.

A barthi értelemben körülírt etnicitás tehát kifejezetten tranzakcionista természetű, meghatározói a belső és külső folyamatok: előbbiek értelmé az, hogy ezek révén jelzik az egyének egy csoporthoz tartozásukat és a csoporton kívülieket is ezáltal határolják el, amit persze sa-

ját identitásuk meghatározásáért a kívülállók ugyancsak megtesznek. Itt lehet különbséget keresni az individuális jelleg és a csoportos megnyilvánulás között, de az én-központú etnicitás alapszinten csak akkor értelmezhető, ha az identitás-megjelenítés egy társadalmilag fölépített identitásra és kulturálisan legitim gyakorlatra vonatkozik. Az idő faktora és az önmeghatározási folyamat kezdete látszólag tisztán belsőleg generálnak tűnhet, de már ez sincs elemi tranzakciók nélkül, mint-hogy feltételez valamely közeget, elbeszélőket és értőket, szociálisan reflexív környezetet, amelyben és amelyért vagy amely ellen megtörténnek maguk az önmeghatározási kísérletek, és amely nélkül értelmét veszítené megannyi kívülről meghatározó hatás vagy önértelmezési kezdeményezés is.

Az identitás épülésében nem kisebb a hatása mindahány külsődleges meghatározási folyamatnak sem. Ezek kívülről befelé szabályozó, egyúttal mások felé orientáló erőhatások és folyamatok, amelyek alkalmával bármely egyén vagy csoport másokat néven nevez, elősegítve ezáltal önmeghatározásának érvényre juttatását, minthogy a másik definiálása egyben az én megerősítésére is szolgálhat. A szerepskála másik oldalán persze lehet az egyik csoport által a másokra erőltetett meghatározás, konfliktusos eseteket nem számítva is mindez sorsalakítóan befolyásolhatja a meghatározni kívánt csoport szocialitását, társas élményét, közösnek tekintett tapasztalatait. Sokszor már maga a definíció is kizár valahonnan azzal, hogy összezár másokkal, vagy bezár egy társadalmi miliőbe azáltal, hogy a külső meghatározást belsőre cseréli fel, de nem vesz figyelembe létező más külső hatásokat. (Ez például a térbeli településmód, a gyűjtő-, ható-, vadászterület vagy piaci övezet teljes felfüggesztése lenne, továbbá a hatalomgyakorlás – mint erőforrások kisajátítása és a hozzáférés folytonosságának biztosítása – lehetlenné válása is, hiszen ez értelemszerűen együtt jár a szerepek, rangok, funkciók társadalmi meghatározottságával, továbbá a külső hatások fékezésének feladatával, amely csak akkor lehet eredményes, ha a társas lét viszonyaiba ágyazottan legitim. A hatalom és autoritás társadalmi viszonyokba ágyazottsága szükségessé teszi a „Mi” meghatározását, mely viszont lehetetlen a „Mások” definíciója nélkül. Ez a külső és belső hatások oly komplex jellegét teszi beláthatóvá, amit csak részben egészít ki az én-meghatározás indirekt jellege: Én az vagyok, aki a Nem-Ők.) A példa révén Barth a kétszereplős folyamat folytonosságát jelzi, az interakció meghatározta „Mi” és a „Mások” közötti határokat pedig nem csupán etnospecifikus jelenség-

ként értelmezi, hanem a személyes identitásformálást is úgy nevezi meg, mint társadalmi vagy egyéni, a külső és belső meghatározási folyamatok találkozási pontján létrejött állapotot.

Ezen állapot előtörténete, s a folytonos folyamatok jellege nem engedi feledni, hogy a több-etnikumú társadalmak szerveződése éppen a modernitás korában kiegészül (sőt átmosást is elszenved) a világ bürokratikus kezelésmódjai, a kommunikációs fejlődés tényei, a sodró urbanizációs hullámok radikális változásai mentén. Az átírt, újraformálódott határok, az egyes elemeket, társas egységeket elmaszatozni próbáló hatások, a kulturális különbségek révén meghatározásra kerülő én-tudatok és mi-tudatok nemcsak a változást teszik folytonossá, hanem a folytonosságot is megváltoztatják, ezáltal a határfogalmak és határátjárási gyakorlatok nem csupán események, „cselek”, lokális történések lesznek, hanem előtörténetükkel összefüggő, kölcsönösségek adottságait kínáló, egyén és csoport részvételi esélyeit immár más dimenziókban szorongató identitás-állapotok formálói is.

A kötetben közölt írások szerzői (Harald Eidheim, Gunnar Haaland, Jan-Petter Blom, Karl Eric Knutsson, Henning Siverts, Karl G. Izikowitz és a bevezetőn kívüli, már utalt pastu terepkutatás ismeretetésével maga Barth is) nem eredménytelenül járultak hozzá az etnikai határdefiníciók korszakos ismeretkincséhez – bárha a kötet 1998-as előszavában Barth is utal egykori gondolataik érvényességének korlátaira, valamint a magyar nyelven is megjelent „újraolvasási” kíséreltben olvasható pontosítási szándékra (lásd Borth 1996) mégis, az 1969-es kötet, melynek magyar fordítása korántsem volna érdektelen, éppen frissnek megmaradt szellemisége és tudományos, kutatási, interpretációs árnyaltsága okán, minden antropológus, szociológus, kisebbségkutató, történész vagy pszichológus könyvespolcára odakívánkozik.

Hivatkozott irodalom

BARTH, Fiedrik

1996 Régi és új problémák az etnicitás értelmezésében, *Regio* 7. évf., 1. szám.